

Włodzimierz Wysoczański <https://orcid.org/0000-0003-3516-3240>

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Neofilologii, Instytut Filologii Słowiańskiej, ul. Poczтова 9, 53–313 Wrocław
e-mail: wlodzimierz.wysoczanski@uw.edu.pl

WIADOMOŚCI NIEPEWNE, FAŁSZYWE. POGŁOSKI, PLOTKI, PLOTKOWANIE, PLOTKUJĄCY (NA MATERIALE GWAROWYM)

UNTRUE, FALSE NEWS. RUMOURS, GOSSIP, GOSSIPING, GOSSIPERS
(ON THE DIALECT MATERIAL)

Słowa kluczowe: wieść niesprawdzona, pogłoska, plotka, plotkarstwo, gwary polskie, leksyka, frazematyka

Keywords: unverified news, rumour, gossip, gossiping, Polish dialects, lexis, phrasematics

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie konceptualizacji i werbalizacji wieści niesprawdzonej, pogłoski, plotki oraz plotkarstwa na materiale leksyki i frazematyki polskich gwar. Szczegółowemu oglądowi poddano przekazywanie i rozpowszechnianie niepewnych wiadomości, rozsiewanie pogłosek, aspektowość plotki, zajmowanie się plotkami. Scharakteryzowano plotkujących, zaprezentowano waluowanie plotkowania i plotkujących. Dokonane rozważania semantyczne z odniesieniem do aspektów pragmatycznych i słowotwórstwa, dotyczące działalności mownej, ukazują swoisty fragment w obszarze komunikowania się mieszkańców wsi.

Abstract

The aim of the article is to reveal the conceptualisation of the verbalisation of unverified news, rumour, gossip and gossiping on the material of lexis and phrasematics of Polish dialects. The transmission and distribution of uncertain news, spreading rumours, the aspectuality of gossip, and dealing with gossip are examined in detail. Gossipers are characterised, and the valorisation of gossiping and gossipers is presented. The semantic considerations made, with the reference to aspects of pragmalinguistic and word formation concerning speech activity, reveal a peculiar fragment in the area of village inhabitants' communication.

1. WPROWADZENIE

Problematyka badawcza poruszona w tym artykule oraz podlegające oglądowi obiekty wymagają wskazania kilku kwestii natury ogólnej oraz ustaleń ukonkretniających, niezbędnych do dalszych dociekań.

Przede wszystkim – odnosząc się do wzajemnych uwarunkowań zachodzących między językiem a społeczeństwem – podkreślić trzeba tezę, że „język jest tworem społecznym i podobnie jak inne zjawiska powstałe w aktach społecznych zachowuje w swej istocie piętno zbiorowego pochodzenia”, oraz pogląd, że język „jako narzędzie komunikacji jest także sposobem interpretowania rzeczywistości i w związku z tym warunkuje zarówno wszelkie zachowania społeczne, jak i zachowania indywidualne” [Grabias, 1997, s. 15–16]. Jako „że mówienie językiem jest wykonywaniem czynności zgodnie z regułami”, więc „strukturę semantyczną języka można traktować jako konwencjonalne urzeczywistnienie ciągów zbiorów utajonych reguł konstytutywnych”, natomiast „czynności mowy są czynnościami wykonywanymi w sposób szczególny przez wypowiadanie wyrażen zgodnie z owymi zbiorami reguł konstytutywnych” [Searle, 1987, s. 53]. Ze względu na znaczący udział i rolę w komunikacji słownej czasowników mówienia wskazane jest odwołanie się do *verba dicendi* oraz czasowników adresatywnych. Należy odnotować krzyżowanie się zakresów obu tych klas czasownikowych, jednocześnie akcentując, że czasowniki adresatywne „oznaczają lub mogą oznaczać [...] językowe relacje osobowe” [Marcjanik, 1987, s. 10–11], wskazując, że „[w]chodzenie czasowników mówienia w inne pola tematyczne ma w pewnym zakresie charakter regularny” [Kleszczowa, 1989, s. 52]. „[R]egularność tę wyznacza struktura aktu mowy, zwłaszcza zaś sfera intelektualna, emocjonalna i wolitywna uczestników sytuacji komunikacyjnej” [Kleszczowa, 1989, s. 52], a „[p]redykat w strukturach *verba dicendi* charakteryzuje się takimi właściwościami, jak aktywność, wolitywność i kauzatywność” oraz „zachowania językowe są na ogół zdeterminowane wolą podmiotu” [Kozarzewska, 1990, s. 28].

Zważywszy na uwzględniane akty mówieniowe, przede wszystkim plotkę, zasadne jest stwierdzenie, „że mówiący ma zawsze określoną wizję adresata”, a stopień jego „nieanonimowości bywa różny”, na jednym z biegunów „sytuują się takie osoby, z którymi można gwarzyć, droczyć się, plotkować, a więc osoby wchodzące z agensem w stosunki określane jako zażyłe, poufale, rodzinne” oraz że wypowiedzi dialogowe „zakładają konwersję relacji Ag–Ad. Kwestie dwóch lub więcej osób [...] przeplatają się” [Marcjanik, 1987, s. 50, 65]. Obrazuje ten stan m.in. czasownik *plotkować wobec* {kogo}, przy czym „nikt nie ma przypisanej przewagi w działaniach” jak w oznaczanym na przykład czasowniku *plotkować z* {kim} [Marcjanik, 1987,

s. 65–66]. Rozpatrzenie czasowników mówienia w gwarze łomżyńskiej poświadczają, że gwary charakteryzuje bogaty system *verba dicendi* [zob. Sędziak, 1992]¹.

Przybliżając ekwiwalentno-synonimiczną grupę leksemów czasownikowych (GES) *plotkować*, należy zauważyć, że „predykaty te mają charakterystykę sytuacyjną zbliżoną do GES *kpić* lub GES *obrażać*”, odnośnie zaś do „GES *plotkować*: predykaty oznaczają niepełną kombinatorykę elementów podlegających ocenie nadawcy, ograniczoną do obiektu komunikacji, w tym także osobowego”, „referują fakty językowego oceniania negatywnego określonego obiektu komunikacji, w tym, przede wszystkim, OOK” (tj. osobowego obiektu komunikacji). Uwidaczniają się cechy zbliżające je do typów *rozmawiać* i *opowiadać*, m.in. „argument zdarzeniowy z reguły występuje w formie informacyjnie niepełnej – przedstawiającej »obiekt plotki«, a pomijającej »treść plotki«” [Greń, 1994, s. 262]².

Przyjawszy, że w komunikacji nosicieli i użytkowników gwar, przeważająco w środowisku wiejskim, „mówienie jest w dużej mierze funkcją społeczną”, należy wśród aktów mowy podkreślić plotkowanie; na przykład somatyzmy frazeologiczne „przedstawiają ludzi jako istoty komunikujące się ze sobą, krzyczące na siebie, oskarżające się wzajemnie, plotkujące” [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 176], a także zaakcentować, że „w środowisku wiejskim, podobnie jak i w innych kręgach kulturowych, skłonność do plotkowania i rozmów poświęconych blahym tematom jest oceniana negatywnie” [Kucharzyk, 2014, s. 289].

Podejmowane dalej dociekania semantyczne z odniesieniem do aspektów pragmatycznych i słowotwórstwa mają na celu rozpatrzenie gwarowej konceptualizacji i werbalizacji wieści niesprawdzonej, pogłoski, plotki, plotkarstwa na materiale leksyki i frazematyki polskich gwar. Naświetlenie tej sfery działalności mownej pozwoli ukazać swoisty wycinek w obszarze komunikowania się mieszkańców wsi, odzwierciedlający „obraz kontaktów językowych” [Kucharzyk, 2014, s. 284] w ścisłej korelacji z wymiarem społecznym kontaktów i zachowań międzyludzkich³.

1 W odniesieniu do leksemów czasownikowych oznaczających sytuacje przekazywania typowych komunikatów zob. pytanie 16 „Jsn. (jak się nazywa – WW) człowiek, który plotkuje?” w kwestionariuszu „Słownictwo związane z mówieniem” [Sędziak, 1992, s. 112–139, 154].

2 Oprócz tego, gdy w GES *gawędzić* i w GES *rozmawiać* „opisywana kombinacja cech zostaje wzbogacona o element oceny prawdziwościowej nadawcy(ów), miejsce takiej kombinacji znajduje się w typach prawdziwościowych, np. *dyskutować*, *plotkować*” [Greń, 1994, s. 86]. W związku z prawdziwością „warto mieć na uwadze [...] rozróżnienie między kłamaniem – »umyślnym użyciem« znaku dla udzielania komuś fałszywej informacji a mijaniem się z prawdą – »wygłaszaniem fałszywych wypowiedzi« [...], a więc między nieprawdziwym mówieniem a mówieniem nieprawdy”, a także różny stopień sprawdzalności i niesprawdzalności wiedzy pod względem prawdziwościowym [Antas, 2008, s. 90–91, 112].

3 Do określenia przedmiotu i zakresu badań oraz gwarowej podstawy materiałowej należy uwzględnić wcześniejsze rozpatrzenie obiegu wiadomości w utrwaleniu gwarowym [zob. Wysoczański, 2025, s. 639–655], a także przedstawienia rozpowszechniania wiadomości nieprawdziwych oraz plotki

Odnieść się jeszcze trzeba do kilku istotnych kwestii. Należy podkreślić wspomniane wielokrotnie zagadnienie zmian społeczno-ekonomicznych zachodzących na wsi, „wprowadzanie przez społeczność wiejską »miejских« wzorów zachowań językowych” [Kurek, 2006, s. 57], niewątpliwych w ostatnich kilkudziesięciu latach przeobrażeń cywilizacyjnych, wraz z którymi zmienia się mowa mieszkańców wsi. Jednak mimo że „procesu zmian i przeobrażeń społecznych, kulturowych i językowych na pewno nie da się zatrzymać”, to „można zachować stan dzisiejszej gwary poprzez jej dokładne zbadanie i opisanie” [Grochola-Szczepanek, 2006, s. 173], wreszcie uwydatnienie tego, że „współczesna wieś nie jest jednolita pod względem językowym, i nie chodzi tu już li tylko o zróżnicowanie dialektalne” [Sierociuk, 2007, s. 115]. Należy pamiętać też, że „[j]ęzyk mieszkańców wsi funkcjonuje według innych reguł. Komunikacją językową mieszkańców wsi rządzą też prawidłowości nieco inne, niż ma to chociażby miejsce w wypadku języka ogólnego” [Sierociuk, 2007, s. 120], a ponadto „[j]ęzyka lokalnego używa stosunkowo niewielka grupa ludności; z założenia nie dysponuje on też zestawem skodyfikowanych reguł przypominających gramatyki języka pisanego” [Sierociuk, 2007, s. 120]. Odnosząc się szczegółowiej do zasygnalizowanej działalności mownej i zachowań językowych, powinno się zauważyć, że istnieje „poczucie wspólnoty mieszkańców wsi (wspólne obyczaje, ustalone sposoby kontaktów międzyludzkich), które wymusza określone zachowania językowe”, a „[z] sytuacją aktu mowy łączy się świadomość językowa i kompetencja językowa mieszkańców wsi”, to znaczy „procesy uwarunkowane społecznie, kulturowo i pokoleniowo” [Pelcowa, 2006, s. 140–141].

2. WIADOMOŚĆ, WIEŚĆ. PRZEKAZYWANIE, ROZPOWSZECHNIANIE WIADOMOŚCI, WIEŚCI

Informowanie kogoś o czymś, rozgłaszanie, upowszechnianie jakichś wiadomości jako objaw werbalnego komunikowania się ludzi jest w leksyce i frazematyce gwar polskich odzwierciedlone wieloaspektowo⁴. Odnosi się to m.in. do: powiedzenia wielu osobom o czymś, uczynienia wiadomości ogólnie znaną, wiadomością, rozpowszechnienia czegoś, por. *ozgodać* n-tar, tatrz; poinformowania kogoś

i plotkowania w świetle polskiej frazematyki gwarowej w szerszym kontekście (por. punkt „Rozpowszechnianie nieprawdy. Plotka, plotkowanie. Obmowa, obmawianie, oczernianie” umiejscowiony w obrębie kodu etyczno-moralno-obyczajowego, wartości, antywartości i wartościowania [zob. Wysoczański, 2023, s. 339–340]).

4 Zasadniczy zasób materiałowy pochodzi z Kartoteki *Słownika gwar polskich* [KSGP] oraz z wybranych słowników gwarowych [DM; GB; ILGIKP; MSGP; SFGŚ; SGL; SGP; SGPSM; SGŚ; SK]; uzupełniając także z niektórymi wykorzystanych opracowań (pozycje te odnotowane są w źródłach stowych odsyłaczach bibliograficznych).

o czymś, por. *dać / dawać znać* tatrz, n-tar⁵; rozpowszechniania, przekazywania wiadomości, por. *chodzić* n-tar; rozczytanie jakiejś wiadomości, por. *narobić hyru* N-tar, *robić hyry* żyw; ogłaszania czegoś, zawiadamiania o czymś, por. *dawać do wiadomości* ryb, *dawać wiadomość* tom-lub; ogłaszania z bębnieniem, por. *obębnić* koniń; dania do ogłoszenia, por. *dać na obębnienie* ostroł; roznieśienia wici, por. *obębnić* koniń. Różny jest sposób dokonania tegoż: przychodzenie z wiadomością, nowiną, por. *zwiestować* tatrz; przekazanie wiadomości za czyimś pośrednictwem, por. *dać / dawać znać* tatrz, n-tar, a także specyfika docierania informacji do odbiorcy: rozejście się wiadomości, por. *hyr się zrobił* Zakopane, w szczególności niezwykle, por. *gruchnęła wieść* opocz, szybkie rozpowszechnienie się wiadomości, por. *iść jak po bębnie* ryb, roznieśenie się wieści szybko i daleko, por. *głośny dzwonek* ostroł, mław. Efektem procesu informowania jest posiadanie wiadomości, por. *wiedzieć* ŚlCiesz, bycie o czymś poinformowanym, por. *wiedzieć* koln. Stanem przeciwnym jest nieposiadanie żadnych wiadomości, zwłaszcza wyczekiwanym, gdy one do nas nie dotrą, por. *ani hyru* kroś. Bogaty jest rejestr określeń charakteru przekazywanych wiadomości traktowanych jako informacja o czymś, rzecz zakomunikowana: wieść, informacja, por. *gloryjo* tatrz, wieści, por. *śluchy* dąb-tar, rozprowadane, rozpowszechniane wieści; śluchy, por. *głosy* tatrz, wiadomości krążące między ludźmi, por. *pogwarka* Or, wiadomość, nowina, por. *wieść* ostroł, sensacja, por. *głośny dzwonek* ostroł, mław. Zasób rodzajów przekazywanych wiadomości powiększają nazwy wytworów działalności mownej z określoną zamierzoną intencją nadawcy jako uczestnika aktu mowy, m.in.: obmawiania, por. *brać sobie w rzecz* Ryb, Gliw, opol, obmawiania, szkalowania kogoś, por. *brusić pyskiem po* {kimś} Stodoły-Rybnik. Ograniczając się tu ze względu na dalsze omówienie pogłoski i plotki do niektórych aktów działalności mownej, wskazać trzeba przede wszystkim następujące (zwykle obok innych) ich wyróżniki: fantazjowanie, por. *baju, baju, bajka* ryb, koziel, opol; zmyślenie w rozprowadaniu czegoś, por. *bajoki oznosować na ozorze* tatrz; *klepać bajdółki* p-tryb; *łać bajdy* tarnob; zmyśloność, nieprawdziwość (wiadomości, opowieści), por. *bujda* ogpodh; zmyśloność przekazywanej wieści, oszukiwanie, okłamywanie kogoś, por. *kloty wieszać* bl; fantazjowanie, kłamanie, blagowanie, por. *opowiadać bajki* Ciesz; oczernianie, por. *obrobić* {komusi} *zadek* tatrz; *obrobić* tatrz; *szlechtować* prud. Również w objaśnieniach definicyjnych nazw wykonawców czynności ze wskazanego pola zawarte są: zmyślenie, nieprawdziwość w opowiadaniu jakiejś historii, por. *bajoś, bajośka* 'kobieta bajoś' N-tar, ambiwalencja prawdy i nieprawdy w przekazie, por. *lejbuś* n-tar; *bajdoń* n-tar, *bajdoś* n-tar, *bajdura* n-tar, tatrz, *bajok* tatrz, n-tar – 'z dystansem o człowieku opowiadającym zmyślane historie

5 Także przekazania wiadomości o sobie, por. *dać się słyszeć* tor, ryp.

(nieprzynoszące szkody innym osobom; słuchacz świadomy jest nieprawdziwości opowiadania); pleciuga'; *plotnik* 'lekceważąco o człowieku opowiadającym zmyślane historie' n-tar.

3. POGŁOSKA. ROZSIEWANIE POGŁOSEK

Wśród wiadomości i wieści w najogólniejszym sensie, ze względu na zaakcentowane w odniesieniu do nich składniki znaczeniowe niepewności i fałszywości, mieści się pogłoska jako rozpowszechniana wiadomość dotycząca kogoś lub czegoś, niepewna, często niesprawdzona⁶, por. *pogłoska* koniec, iłż, suw, tom-lub, ryp, sztum, biał-podl, sand, krośn, ciesz. W rozpatrywanym materiale gwarowym odnaleźć można nazwy z uogólniającym znaczeniem 'wieść', por. *pogłoska* koniń, bił, 'wieść, fama', por. *pogłoska* suw, 'pogłoska', por. *pogwara* N-tar, *głoska* lub, *głoska*, *odgłos* Lida (Bruś), ze znaczeniem 'pogłoska, wieść / wieść, pogłoska', por. *słyna* n-tar, tatr, Lim, krak, Mp pd-zach, *hyr* n-tar (Spisz), N-tar, *głos* łącz, *echo* Ostródz i bl, a także 'wiadomość, informacja', por. *hyr* bił. Odnotowane są też nazwy kładące nacisk na rozumienie pogłoski jako wiadomości niepewnej autentyczności, por. *powiastka* szt, informacji niesprawdzonej, wątpliwej, por. *pogłoska* n-tar, tatr. W objaśnieniach rozpatrywanego rodzaju wiadomości uwidaczniają się obocznie dwa znaczenia – 'pogłoska' oraz 'plotka', dają się one bowiem dwojako eksplikować, por. *pogłoska* 'plotka' iłż, *pogłoska* 'pogłoska, plotka' Koc⁷, a także: wskazanie na przekaz ustny takiej wiadomości, por. *bajka* 'pogłoska, wiadomość powtarzana z ust do ust; plotka' myślen, jas, dąb-tar, bus, piń, włosz, siem, biel-podl, tar-gór, opol, kroś, rzesz, krak, tarnob, niż, radomsz, kiel, opocz, łącz, łow, gar, suw, koniń; zaakcentowanie nieprawdziwości takiego przekazu informacji, por. *fałszywstwo* 'kłamliwa pogłoska lub wiadomość; plotka' strzel-opol, prud, nys⁸.

6 Ze względu na element wiedzy niezwyfikowanej oraz aspekt pragmatyczny można mówić o jednostkach łączących „w swym znaczeniu komponent semantyczny odsyłający do pewnego stanu wiedzy mówiącego oraz komponent odsyłający do aktu mowy” [Stępień, 2010, s. 15–16].

7 Odnosnie do współwystępowania obu tych sensów w traktowaniu wiadomości por. też np. *hyr* 'pogłoska, plotka' tatr, *gadanka* 'pogłoska, plotka, sensacja' Koc.

8 Należy zwrócić uwagę na wieloznaczność w strukturze semantycznej aktów mówieniowych, zazębianie się czynności mowy, np. *klepać* 'plotkować, mówić bzdury' szt; *klachać* 'mówić niepotrzebnie, plotkować' tarn-gór; *kleśnić* 'plotkować, wymyślać bajki' kolb; *walić plotuwą* 'plotkować, brzydko mówić' szam; *pierdoły* 'głupie gadanie, plotki, głupstwa' lubl; *pierdola* 'plotka, głupstwa' kościań; *klacha* 'niesprawdzona, kłamliwa pogłoska; plotka' klucz, bl Śl; *pierdołki* 'plotki, obmowa' szub; *iść* 'o pogłosce, wieści: rozchodzić się' niem, giż, pn-wsch ok Nowego Targu, Ryb; *dochodzić* 'o pogłoskach, wiadomościach: docierać do określonego miejsca' przew, łącz.

W obiegu pogłosek wyróżnić można: szerzenie się ich, por. *chodzą słuchy* wódz, rozchodzenie się ich, por. *iść* niem, giż; rozsiewanie fałszywych pogłosek, por. *puścić pogłoskę* bl, *puszczać bąki* tarn; usłyszenie przez kogoś pogłosek o czymś, por. *doszły* {kogoś} *słuchy* koziel, znajomość pogłoski, a tym samym dowiedzenie się o czymś, por. *hyrować* Zakopane.

4. PLOTKA. PLOTKARSTWO. PLOTKUJĄCY

Przechodząc od scharakteryzowania wiadomości niepewnych, fałszywych oraz pogłoski do omówienia plotki, zasadne jest przywołanie odnotowywanych w zakresie dociekań nad „psychologią plotki” jej kulturowo-psychologicznych aspektów, przede wszystkim oparcia na stwierdzeniu, że „[p]lotka jako zjawisko społeczne jest tak stara jak język ludzki” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 30], wskazywania jako obligatoryjnego elementu obgadywania osób nieobecnych, niepotrzebnego roznoszenia „nowin z życia prywatnego innych ludzi” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 18], akcentowania dokonywanej projekcji na inne osoby „własnych skrywanych przed sobą braków i słabości” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 98], konstatacji, że „[p]lotkę jako obgadywanie kogoś nieobecnego w zasadzie wiąże się z poszczególnymi osobami. Jej tematy są trywialne” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 64], natomiast pogłoska „zwykle dotyczy spraw większej doniosłości, ogólniejszych” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 66]⁹.

Nawiązując do zawartych we wprowadzeniu uwag dotyczących aktu plotkowania, podkreślić trzeba wielość jednostek na jego wyrażanie, nazywanie plotki oraz nazywanie osoby plotkującej, por. np.: *u x-a długo się w pysku nie zagrzeje* ‘o plotkarce’; *ta klatkarka* ‘plotkarka’ *ma długi ozór szt*; *ma długi ozorek* ‘lubi plotki’ *ko niń*, *myślen* [Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 149, 253]; *myjaki* ‘bajki, plotki’ ok Iwonicza; *myjak* ‘plotka, plotkarz’ *kroś*; *myjak* ‘plotkarz, plotkarka’ *brzoz*; *obojętnik* ‘plotkarz’ *prud*; *oplatać* ‘mówić plotki’ *bus*. Są tu m.in.: formacje rzeczownikowe żeńskie nacechowane emocjonalnie, ekspresywnie, zawsze negatywnie z przyrostkiem *-ula*: *bojcula* ‘plotkarka; od *bojcyć* – plotkować’; wyrazy o zasięgu ograniczonym głównie do Małopolski: *bojcorka* ‘plotkarka’, *bojcorz* ‘plotkarz’, *bojcyć* ‘plotkować; opowiadać rzeczy niesprawdzone, nieprawdziwe’, *bojki* ‘plotki, pomówienia’ [Karaś, 2020, s. 73, 75]. Częstotliwość takich zachowań językowych zauważalna jest

9 W związku z przedstawionym traktowaniem plotki por. ujęcie jej jako procesu komunikacyjnego, „który zaczyna i rozprzestrzenia się łatwo, bazuje na niesprawdzonej (bądź nieautentycznej) informacji, wspierany jest obecnością funktorów możliwości, uwalnia nadawcę od odpowiedzialności za wypowiedane słowa. [...] jest wypowiedzią wartościującą, perswazyjną, a także aktem komunikacyjnym, za pomocą którego niejednokrotnie wyładowuje się złość, zawiść, zazdrość, niechęć, lek, podejrliwość, ciekawość” [Błachowicz, 2010, s. 43].

wyrażnie np. w środowisku Podhalan, w którym rejestruje się „kilkanaście czasowników: *breszyć, hajdać, bajtlować, beblać, beblać, bojczyć, drańdać, drańdolić, faftać, krzęceć, krzękać, laptać, mamlać, pytlikować, tyrtolić*” dotyczących „plotkowania i rozmów poświęconych blahym tematom” [Kucharzyk, 2014, s. 289]. Powszechność plotkowania i skłonność do tego odzwierciedla występowanie: wielu nazw osób, które lubią plotkować w konkretnym regionie, por. *plotkara, plotkarka, plotkarz, bajda, bajdziarz, pleciuga, plociuch, plota* Lub powszechne; *obmowa, obmownik, obmowny* Lub powszechne – zasięg rozproszony; *bajdziarka* Lub wsch; *lachmyta* ok Lublina i Opola Lubelskiego; *obmowisko* ok Kraśnika; *obmownica* ok Puław; *plotka* ok Biłgoraja; kilku form obocznych w jednym punkcie-wsi, por. *bredda, plapera, plociuch, plotkarz, plotuch* Trynosy os-maz; *bajczarz, myjak, plotkarz, plotuch, plotuśnik* Wiaderno tom-maz; *brechun, plociuch, plotek, plotkarz, plotkus, plotuch* Kamionka Nadbużna os-maz [Marciniak-Firadza, 2019, s. 79]¹⁰.

4.1. Aspektowość plotki

Przechodząc do plotki (oraz ploteczki, por. *plotecka* ‘zdrobnienie od *plotka*’ n-tar), należy zauważyć, że w gwarach polskich istnieje duża liczba jej nazw, co świadczy o powszechności plotki w werbalnym obiegu informacyjnym przede wszystkim w środowisku wiejskim (jak też gwarowym pozawiejskim) i szerzej – w sferze kontaktów językowych w obrębie gwar¹¹. Bogactwo nazwotwórcze plotki poświadczają m.in. następujące określenia: *baja* iłż, n-tar, myślen, *bajka* Koc, *baśń* iłż, lim, *awizy* Ciesz, *babskie drzysty* Cieszyn (Cz), *bąbony* gar, *bluj* rzesz, *bździna* opol, myślen, tar-gór, *chebły* opol, prud, *chlast* tar-gór, *fabuła* biel, *flak* Brzozów, *ględa* rzesz, *hejtki* koniec, opocz, *hojty* złotow, *klachy* lubl, Śl, *kłapy* Pom pd, *klatki* Pom pd, *klaty* Pom pd, *klebety, klebioty* ryb, Śl pd, *klepi* Koc, *klety* ŚlCiesz, gliw, rac, strzel-opol, klucz, *opowiadka* Koc, *pleta* ostroł, Maz pn, *próżna* gwara n-tar (Or), *rzegota* bytom, *wymówka* n-tar.

Przedstawiając plotkę, trzeba też odwołać się do wspomnianych już niektórych cech wiadomości i wieści oraz powiązania pogłoski z plotką ze względu

10 W tym kontekście ważne jest podniesienie kwestii synonimii, określanej „jako synonimia geograficzna”, chodzi tu mianowicie „o leksemy funkcjonujące na pewnych obszarach językowych, odnoszące się do tego samego desygnatu i mające różne zasięgi terytorialne” [Wyderka, 2006, s. 133–134]. Por. też zadawane (w związku z dociekaniem nad specyfiką wariantowości słowotwórczej w gwarach) pytanie w badaniu systemu słowotwórczego języka mieszkańców Krerowa w powiecie poznańskim „o ‘tego, kto dużo mówi, niekoniecznie mądrze’” oraz otrzymane odpowiedzi, które „układały się w wyraźnie zarysowane pary opozycyjne: *kletus, pierdus* [...] // *kletuśnik, pierduśnik*” [Sierociuk, 2006, s. 211].

11 Por. w związku z tym dociekania dotyczące odtworzenia obrazu kontaktów językowych w tradycyjnie pojmowanym wiejskim środowisku komunikacyjnym (w gwarze podhalańskiej) na podstawie czasowników mówienia [zob. Kucharzyk, 2014, s. 285–295].

na określone właściwości¹². Ogniwem łączącym te rodzaje wiadomości jest mówioność: rozmowy o byle czym czy też czeza gadanina, plotki nazywane są *drzęgami* Ciesz; pogawędkami czy też plotkami są *dyrdy* Ciesz; pogaduszki, plotki to *hajtki* koniec; zmyśloność, nieprawdopodobieństwo, bzdurność, niesprawdzoneść, nieprawdziwość: plotką czy też zmyśloną historią jest *bajka* gor; wiadomością lub opowieścią zmyśloną, nieprawdopodobną czy też plotką jest *bajda* (zwykle w l. mn. *bajdy*) kras, Zakopane, ryb, biał-podl, włoc, lub, puław, opocz, brzez, gar, łuk, wys-maz, mław, ostroł, lesz, wolsz; wieścią nieprawdopodobną, zmyśloną czy też bzdurą, plotką jest *bajdura* koniń; wiadomościami lub opowieściami zmyślonymi, nieprawdopodobnymi czy też bredniami, głupstwami bądź kłamstwami, plotkami są *bajdy* łącz; głupstwami, plotkami są *bajtki* N-tar; wiadomością lub opowieścią zmyśloną, wyssaną z palca czy też nieprawdą, plotką, wymysłem jest *bajdka* n-tar, lim, pd-wsch ok Nowego Sącza; wieścią zmyśloną, nieprawdziwą czy też bajeczką, plotką jest *bajdurka* koniń; bajkami, plotkami, gadaniną są *czmuty* bl; wiadomością lub opowieścią zmyśloną, nieprawdopodobną, niedorzeczną czy też brednią, plotką jest *bera* ryb, strzel-opol, ciesz, biel, pszcz, rac, głuł, prud, koziel, gliw, tar-gór, niem, opol, lubl, oles, klucz, nam, syc, lim, zaw, pińcz, wiel, os-wp; wieścią niesprawdzoną, niewiarygodną czy też plotką jest *klepera* oles; rzeczą nieprawdziwą, wymyśloną opowieścią, bzdurą, plotką są *dyrdy* ŚlCiesz, oles; wiadomościami nieprawdziwymi czy też plotkami są *bebły* prud. Spójnią omawianych rodzajów wiadomości jest kłamliwość: plotką, kłamstwem, brednią określana jest *breda* pis, Mr, Wr, *bredy* ostroł, Koc, Olsz; obmawianie: plotkami, obmową nazywane są *boje* gor, *obmówiny* Koc, *bluja* przew.

Oprócz cech konstytutywnych plotki rozpatrywany materiał gwarowy ukazuje ponadto rozmaite sensy wpisane w globalne znaczenie tego rodzaju wiadomości. Komunikują to konkretne nazwy plotki w odniesieniu do różnych zjawisk, przedmiotów bądź określonych właściwości. Najwyrazistszą grupę tworzą nazwy związane z czynnością mówienia, aktami oraz wytworami działalności mownej.

Trzeba zaznaczyć, że plotka jako wiadomość powtarzana (przekazywanie jakiejś treści jeden drugiemu), przede wszystkim niesprawdzona lub kłamliwa, jest przekazem najczęściej szkodzącym komuś, zwłaszcza czyjejś opinii. Mianowicie: wieścią nieprawdziwą, powtarzaną z ust do ust, najczęściej szkodzącą komuś czy też plotką jest *chebła* opol; zmyśloną historią wywołującą poważne niekiedy szkody społeczne – nieporozumienia, swary, kłótnie sąsiedzkie itp.; plotką też określana jest *bojka* ogpodh, por. *plotka* n-tar, tatr.

12 Por. *rozpowiedzieć* w grupie czasowników oznaczających komunikowanie, tworzące wypowiedzi, w których nadawca dokonuje oceny czynności i wytworu, czasowniki *klepać* i *pleść* w grupie czasowników zawierających ocenę komunikatu [Sędziak, 1992, s. 60, 77] oraz czasownik *pogawędzić* z powodu funkcji kontaktu z rozmówcą [Sędziak, 1993, s. 88].

4.2. Zajmowanie się plotkami. Plotkowanie. Robienie, roznoszenie plotek

Kolejnym wymiarem w przestrzeni plotki jest działalność związana z realizacją aktu mownego plotki. W najogólniejszym sensie jest to zajmowanie się plotkami, uszczegóławiając – sprowadza się to do samego aktu plotkowania, por. *chodzić po babach* ‘zajmować się plotkowaniem’ węg, *bojczyne* ‘plotkowanie’ gor, *gierwazenie* ‘plotkowanie’ Miech, zwłaszcza czynności związanych z wytwarzaniem i roznoszeniem plotek, zapowiedzi i obiegu plotek, miejsc plotkowania, z uwzględnieniem przede wszystkim miejsc spotkań plotkarskich, a także unaocznienia osób plotkujących¹³.

Plotkowanie w stosunkach i werbalnych zachowaniach międzyludzkich zostało utrwalone językowo w postaci zapowiedzi plotek w wykładni snu, por. *widzieć jajka we śnie* – to zapowiedź plotek, obmowy n-tar, *liczyć jajka we śnie* – wróży plotki i obmowę N-tar.

W leksyce i frazematyce gwarowej plotkowanie jest wieloaspektowe, udokumentowane licznymi nazwami, wiele z nich ma związek formalny i znaczeniowy z nomenklaturami plotki. Plotkować to m.in.: *bajać* kras, *bajbuczyć* Sand, *bajcować* opocz, *baje różną* tarnob, *beblać* rzesz, *bluje lać* rzesz, *chlaptać* n-sąd, *dejkwować* koln, *faflować* olsz, *flaczyć* Brzozów, *flidrać* st-gdań, *glegotać* złotow, *klachać* ryb, Śl, *klachy donosić* strzel-opol, *klaprować*, *klatkować* Pom pd, *klaprotać*, *klatkować*, *pińdlować*, *tolkować* Koc, *lać baje* niż, brzes-mp, *robić chlasty* Strzybnica-Tarnowskie Góry, tar-gór, *stronami gadać* st-gdań.

Ogólnie rzecz biorąc i nie wchodząc w analizę semową omawianych jednostek leksykalnych ani w szczegółowe rozpatrywanie składu komponentowego jednostek wielowyrazowych, podobnie jak w wypadku plotki w odniesieniu do czynności plotkowania uwydatniają się zarówno różne, jak i wielokrotnie te same sensy wpisane w całościowe znaczenie czasowników i połączeń wyrazowych. Są to zbyt liczne wielomówstwo, beztreściowy werbalizm, niezwyfikowanie treści, jej nieprawdziwość, przeinaczanie, kłamanie: dużo mówić, plotkować to *gadać na dwa języki* szam; mówić dużo bez potrzeby czy też plotkować to *cheblać* lubl, Śl; mówić dużo, gadać, pleść, plotkować to *dyrdać* cies, Ciesz [Cz]; mówić zbyt dużo czy też paplać, plotkować to *pytlikować* tatr; plotkować, pleść to *landać* kroś; bezpotrzebnie dużo mówić, paplać, plotkować to *cheblać* niem, opol, strzel-opol; rozmawiać z żywieniem, zwykle obmawiając kogoś, plotkując to *rajcować* tatr; rozmawiać o czymś dyskretnie czy też plotkować za czyimiś plecami to *septać* ogpodh; mówić dużo, byle co, gadać głupstwa, plotkować to *gliździć* Kraków, piń; gadać, pleść,

13 Por. *chodzić na plotki*, por. *na klebety chodzić* cies, plotkować, por. *gadać po kątach* st-gdań, *naplotkować*, por. *naklachać* lubl, *naplotczyć* siem, *opowiedzieć* dużo plotek, por. *naplotkować* biał-podl, *narobić plotek* rybn, długo plotkować, por. *naplotkować się* biał-podl, *gadający za dużo*, niepotrzebnie, plotkarz, por. *klakot* wolsz, człowiek robiący plotki, por. *plotkara* gar, lubiący plotkować, por. *pierdusiaty* szam; *mieć włosy na zębach* ‘o kobiecie: plotkować’ Szczepanowice-Opole.

plotkować, rozpowiadać coś to *klepać gębą* głąb, *klepać pyskiem* strzel-opol, krap, *klepać na pyszczysku* ciesz; opowiadać głupstwa, plotkować to *tarać* tatr; opowiadać rzeczy niesprawdzone lub nieprawdziwe czy też plotkować to *bajczyć* myślen, krak, iłż, n-tar, lim, gor, kroś, tarn, dąb-tar, piń; plotkować czy też opowiadać bojki, rzeczy niesprawdzone, nieprawdziwe, przeinaczać zasłyszane wiadomości to *bojczyć* gor; kłamać, plotkować to *brzechać* Lwów (Ukr), siem; kłamać, pleść, plotkować to *brechać* Wilno (Lit), kraś, N-tar, pd-wsch ok Nowego Sącza, gor, brzes-mp, kolb, puław, rad, siem, białos, suw, Bukowina (Rum), Lwów, Tarnopol, Winnica (Ukr). W złożonej strukturze wyjawia się dokuczliwość, złośliwość: dokuczać, robić złośliwe uwagi, plotkować to *brumować* piń, opat; plotkować, mówić za dużo, zwłaszcza złośliwie to *brusić ozorym* tatr. Obecna jest obmowa, oczernianie: plotkować, obmawiać {kogoś} to *fafrąć* miel, lim, gor, Mp pd, tatr; obmawiać kogoś, plotkować na czyjs temat to *mieć* {kogoś} *na języku* ŚlCiesz; oplotkować, obmówić to *oklatkować* Koc; rozpowiadać plotki o kimś czy też oczerniać, plotkować to *kla-chy donosić* strzel-opol; oczernić, oplotkować kogoś to *obzolić* tatr.

W zebranym materiale odnoszącym się do procesu plotkowania można wyróżnić: interakcję uczestników aktu plotkowania: obopólność w obmawianiu się, obustronność w plotkowaniu, por. *wodzić się za języki* ŚlCiesz; konkretne fazy w przebiegu tego procesu: inicjacyjną, zaczęcia plotkowania, por. *ozpuścić jynzyk* tatr; finalizacyjną, przestania mówienia na jakiś temat, ustania plotkowania, por. *ucichnąć* n-tar; dokonaności, zupełności nagadania się, rozplotkowania, pełności naplotkowania, całkowitości narobienia plotek, por. *nabojczyć* gor, *nakidać* gor, *narobić bajdów* kraś, *natolkowac* Koc, *naklepać* Koc, *roztrąbić* biał-podl; prawdopodobieństwa wyrządzenia komuś szkody w następstwie rozpowiadania czegoś, przeinaczania zasłyszanych wiadomości czy też plotkowania, por. *bojczyć*, *plotkować* n-tar, tatr.

W leksyce i frazematyce gwarowej w kwestii plotkowania dostrzec można dwie fazy rozwoju tego zjawiska: stadium powstawania plotek oraz etap ich rozprzestrzeniania, tj. sprawiania, że dotrą one do wielu ludzi.

Tworzenie plotek jest uwidocznione śladowo, odnotowane zostało: zmyślenie, wymyślenie bajki, plotki, por. *ubojczyć* gor; wytworzenie plotki, por. *ulać baję* kroś; spowodowanie plotki swoim postępowaniem, por. *dać się na ludzi* złotow.

Bogato i wielostronnie poświadczony jest proces rozpowszechniania plotek. W zakresowości rozgłaszania wiadomości i plotek mieści się: rozpowszechnianie wiadomości czy też plotek, por. *ozniyś* tatr, n-tar, *ozpedzieć* ogpodh, *przeniyś* n-tar; nieoficjalność mówienia, rozpowszechnianie niesprawdzonych wiadomości czy też plotek, por. *chodźom słuchy* tatr; gorliwe rozpowszechnianie wieści, plotek, por. *lecieć z ciepłym* biel; rozgłoszenie zmyślonej wiadomości, puszczenie plotki, por. *puścić bąka* Karwina (RCzes), ok Cieszyna; rozpowszechnianie wyssanej z palca wieści czy też naplotkowanie, por. *bajek / bajków narobić* n-tar, boch, siem, niż, piń, iłż, *bajków nastroić* gar; mówienie głupstw, roznoszenie niepokojących plotek, por. *bździć* koniń, boch; rozgłaszanie

fałszywych lub prawdziwych, ale tajnych wieści, jak też plotkowanie, por. *bajki robić* Zakopane, kiel, opocz, dąb-tar, radomsz, iłż; rozpowszechnienie nieprawdziwych wiadomości czy też puszczenie plotki, por. *próżnej gwary narobić* Or; rozprowadzanie rzeczy nieprawdziwych, plotkowanie, por. *robić bojki* n-tar; rozpowszechnianie o kimś kłamliwych lub niesprawdzonych wiadomości czy też obmawianie kogoś, plotkowanie na czyjś temat, por. *robić na {kogoś} plotki* ciesz, *robić / roznosić / rozpowiadać klachy / klety / pierdoły / plotki / rzegoty* ciesz, gliw, Zabrze, Kozłowa Góra-Piekary Śl, tar-gór, lubl, rac, koziel, krap, Gosławice-Opole, Szczepanowice-Opole, opol, klucz, *roznaszać plotki* ciesz, *rozniesć plotki* strzel-opol; rozpuszczanie fałszywych wieści czy też plotkowanie, por. *bajki lać* brzes-mp, Majdan kolb, *bajki snuć* brzes-mp; rozprowadzanie plotki czy też obgadywanie kogoś, por. *omiylać* tatr; rozpущenie o kimś fałszywych wieści, oczernienie, oplotkowanie kogoś, por. *bajki zwić* ok Bochni; rozprowadzanie rzeczy mogących komuś zaszkodzić, przeinaczanie zasłyszanych wiadomości czy też plotkowanie, por. *bajcorzić* n-tar, tatr.

W ograniczonej wyłącznie do plotek sferze ich rozpowszechniania znajdują się: rozpущenie o kimś plotki, por. *bajkę uwić* ok Bochni, *bajkę zrobić* kroś; rozbienie, roznoszenie plotek, plotkowanie, por. *robić bajdki* Lim, *robić bajdy* kras; roznoszenie plotek, plotkowanie, por. *chodźć z plotkami* Zaolzie (RCzes), *chodźć na klebety* ciesz, głąb, *chodźć na klachy* Żory, *chodźć na klajdy* Karwina (RCzes); doniesienie plotki, por. *dolecieć z ozorem* ostroł, mław; rozprowadzanie plotek o kimś, plotkowanie, oczernianie, por. *siać klachy* Piekary Śl; czynienie zamieszania przez rozprowadzanie plotek, por. *kołomyncić* n-tar.

4.3. Obieg plotek, obiekty plotek

W gwarowym zasobie można odnaleźć jeszcze inne aspekty rozprowadzania plotek wśród różnych osób lub w różne miejsca. Mianowicie: docierają one ostatecznie do określonego miejsca, por. *dochodźć łącz*; krążące plotki są na czyjś temat, mówi się w nich o kimś, por. *idą klachy o {kimś}* koziel; ktoś staje się ich obiektem, por. *dostać językowej / gebowej polewki* Ciesz, *być na językach ludz-kich* jaros.

4.4. Okoliczności sprzyjające plotkowaniu. Miejsce plotkowania

Ważnym elementem w przedstawieniu procesu plotkowania jest ukazanie ogółu warunków, w których ono zachodzi. Można tu wyróżnić dwie główne sfery – okoliczności sprzyjające plotkowaniu oraz spotkania plotkarskie, por. *plachandrować* ‘łazić po wsi, często na plotki’ st-gdań; Maz pn, Pom pd, *wysiady* ‘odwiedziny, plotki’.

Przekazywaniu plotek sprzyjają różnego rodzaju spotkania. Odnutowane w gwarach towarzyszące plotkowaniu zejścia się, zgromadzenia się ludzi z powodu jakiegoś wydarzenia lub sprawy to m.in.: chodzenie, przychodzenie do kogoś na pogawędkę, pogaduszki, por. *iś na bojki* n-tar, tatr; *iś na pogodanki* n-tar; *poleźć /*

pójść na klachy tar-gór, lubl, koziel, strzel-opol; *wybrać się na klachy* strzel-opol; *przyjść do* {kogoś} *na klachy* Piekary Śl, rac, koziel; *iść hejcy* międzycz; bycie u kogoś w odwiedzinach na pogawędkę, por. *chodzić po ludziach* klucz; *chodzić / łaźać na klachy / na klajdy / na klebety / na klety do* {kogoś} ciesz, ŚlCiesz, głąb, Grudzice-Opole; *chodzić na wysiady* Cieszyn (Czśl); *iść na klachy do* {kogoś} Żory, mik, gliw, lubl, koziel, opol; *przyjść na biesiady / na wysiady do* {kogoś} tys, strzel-opol; *być na wysiadach u* {kogoś} GŚl; *wysiadywać na klachach* strzel-opol; bywanie w odwiedzinach u znajomych na pogawędki, por. *chodzić / łaźać na biesiadach / na wysiady* Karwina (RCzes), pszcz, tys, koziel; *chodzić na kawę do* {kogoś} GŚl; *chodzić na ploty* pszcz; *iść na biesiady* Grudzice-Opole; *polecieć na biesiady* wodz, rac, strzel-opol; *tyrczeć po ludziach* tar-gór; *chodzić po ludziach* klucz.

Zejście się, zgromadzenie się jakichś osób następuje też w celu plotkowania, poplotkowania. Wyznacznikami takich spotkań, na których opowiada się plotki, rozpowiada się zasłyszane plotki, są: udawanie się na nie, por. *iść na klachy / klebety* gliw, lubl, rac, Szczedrzyk; *polecieć na bajki* piń; *polecieć na dyrdy / na plotki* Zaolzie (RCzes); uczęszczanie na nie, por. *chodzić na klebety* ciesz, głąb; *chodzić na klachy* Żory; *chodzić na klajdy* Karwina (RCzes); *chodzić po babach* wąg; *chodzić po plotach* ok Środy Wp; przebywanie na nich, branie w nich udziału, por. *bywać na klachach* strzel-opol.

Analizowane połączenia wielowyrazowe pozwalają na wskazanie miejsc najbardziej odpowiednich na plotki lub sprzyjających plotkowaniu. Najczęściej wybieranym miejscem udawania się do kogoś, zwykle w odwiedzinach do sąsiadów, znajomych na pogawędki, plotki, jest chałupa, por. *iść na chałupy* miel, ciesz, krak, gor, n-tar (Or), ogpodh, myślen, kroś, rzesz, dąb-tar, lip; *iść na chałupki* koniec; *iść na budy* gor, st-gdań; *chodzić na chałupki* łącz, dąb-tar, iłż; *chodzić na chałupy* Lim, iłż; *chodzić od chałupy do chałupy* ŚlCiesz, ok Środy Wp, Ciesz; *smukać się chałupa od chałupy* ciesz; *chodzić po chałupach* ŚlCiesz, nys, kroś, żyw, lim; *chodzić po chałupkach* dąb-tar; *chodzić po kominkach* tatr; *latać po chałupach* Zabrze; *po budach latać* st-gdań. Plotkowaniu sprzyja: wyjście z domu, chodzenie „na wieś” w odwiedzinach do znajomych, por. *iść na wieś* koziel, opol; *chodzić po wsi* nys. Zwyczajowo dobre warunki do plotkowania panują przy drodze, por. *cebulę sprzedawać* ŚlCiesz – o kobietach plotkujących w tym miejscu.

4.5. Plotkujący

Robienie, rozprzestrzenianie plotek nierozzerwalnie wiąże się z obecnością osób tego dokonujących, por. *bojcorski* ‘rozpowszechniający plotki; plotkarski¹⁴’ n-tar; *giel-got* ‘człowiek plotkujący’ pis; *chlast* ‘o człowieku: plotkarz, gaduła’ tar-gór; *bojcaty*

14 W odniesieniu do określenia *plotkarski*, tj. dotyczący plotkarek, plotkarzy, por. *bajdziasty* kras, *bajczywy* Bronowice-Kraków, *bajtliwy* Lim, *bajtobliwy* lim.

‘o człowieku: znany z plotkowania’ n-tar¹⁵. W świetle zebranego materiału wyróżnić można ogólnie ludzi plotkujących z konkretyzującymi tę grupę kategoriami plotkarzy i plotkarek.

Zajmujący się plotkarstwem ukazani są wielostronnie. Charakteryzuje ich przede wszystkim czynność, której się oddają: opowiadanie wieści nieprawdzywych, zmyślonych, plotkarskość, por. *bajdal* lim; *bajduśnik* bl; *bajuga*; niedyskretność, nieumiejętność zachowania tajemnicy, plotkarskość, por. *chwastun* siem; *chlapa* gor, krak, brzes-mp, myślen, kroś; bezpłodna wielomówność, plotkarskość, *dergoła* białos; gadatliwość, mówienie bez potrzeby, niedyskretność, plotkarskość, por. *chlaptacz* gor, brzes-mp, myślen; opowiadanie wieści zmyślonych, nieprawdzywych, plotkarskość, por. *bajda* kras, myślen, lub, puław; przekazywanie, rozprowadzanie, roznoszenie plotek, por. *pomyjorz* gor; *bajdziarz* kras, kraś, iłż, puław; *bajkarz* kroś, opat, Mr i Wr, brod.

W odniesieniu do plotkarki, podobnie jak w wypadku plotkarza, również nadrzędną zakłada się sens wytwarzania, roznoszenia plotek, jest to zatem kobieta robiąca, rozpowszechniająca plotki, por. np. *baśniara* ‘kobieta robiąca plotki; plotkar-ka’ sier; *bajdziarka* ‘kobieta roznosząca plotki; plotkarka’ puław; *depesza* ‘kobieta roznosząca plotki; plotkarka’ st-gdań; *pomyjnica* ‘kobieta roznosząca plotki po wsi’ jas; *bajczuśnica* ‘kobieta robiąca lub roznosząca plotki; bajczarka, plotkarka’ raw-maz; *bajdusnica* ‘kobieta robiąca lub roznosząca plotki; bajczarka, plotkarka’ włoc. Podobnie jak plotkarz plotkarka, plotkara (por. np. *bojcula* ‘ts. co bojcorka’ gor; *landa* ‘plotkara’ kroś; *plotkara* zgrubienie od rzeczownika *plotkorka* tatr; *bojcora* ‘zgrubienie od bojcorka; plotkara’ gor), a więc kobieta plotkująca (por. *forftrompeta* ‘kobieta, która plotkuje; plotkarka’ złotow) nazywana jest w gwarach różnora-ko, m.in. *bajczara* niż, piń, krak, dąb-tar, iłż, opocz, raw-maz; *bajczarka* bus, piń, n-tar, myślen, lim, n-sąd, gor, rzesz, krak, dąb-tar, miel; *bajkosia* opocz; *biesiadniczka* prud; *blajdula* gor; *dejka* koln; *długi ozór* lip; *flaczynica* lubar, Tarnopol (Ukr); *glegotka* złotow; *klachula* ryb, Śl; *klatkarka* Pom pd, Koc; *klatkownica* Pom pd; *leja* kroś; *pleta* Maz pn; *plociuch* łuk; Maz; *pleciuch* łuk; Maz; *plotuch* koniń,

15 Por. też nazwy w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego: tych, którzy plotkują, plotkarzy: *bajdo*, *małpiarz*, *plotkarz*, *plotek*, *plotkus*, *plotnik*, *plotuch*, *plotuśnik*; tych, które plotkują, plotkar: *bajkosia*, *plotkara*, *plotucha*, *plotuśnica*; tych, którzy robią ploty: *plotus*; tych, którzy robią, roznoszą plotki: *plotkarz*; tych, które robią, roznoszą, rozpowszechniają ploty: *plotuśnica*; tych, którzy roznoszą plotki, plotkarzy: *bajczarz*; tych, które roznoszą plotki, kobiet roznoszących, rozpowszechniających plotki, plotkarek: *bajczara*; tych, którzy rozprawiają o czymś, gadają, paplają, spędzają czas na gadaniu, plotkowaniu, gaduły, plotkarzy: *rajca*; tych, które sprawozdają wydarzenia dziejące się we wsi, plotuch: *sprawozdawczyni* [Marciniak-Firadza, 2013b]. Por. też nazwy utworzone od żeńskich antroponimów: plotkarek: *tekla* ciesz, ryb; *tekla klebetnica* ciesz; człowieka nieumiejącego dotrzymać tajemnicy, gaduły, plotkarza: *kasja* wad, boch, krak; *kaśka* dąb-tar, dęb, wad, boch, krak; *kaśka baja* dęb, wad, boch, krak [Kucharzyk, 2010, s. 56, 62, 153].

Mp pn, Maz, Wp wsch; *plotuśnik* pogranicze Mp pn-zach i Maz pd-zach; *bajbuga* tarnob, Sand; *wolna europa* łomż.

W eksplikacjach definicyjnych wielu leksemów z wyrazem *plotkarka* (wymienienie: *kobieta plotkująca, roznosząca plotki*) współwystępują określone nazwy innych cech: gadatliwa, por. *fafraczka* lim; gadatliwa, niedyskretna, pleciuga, por. *chlap-tula* gor, lim, krak, Cieszyn (Czśł), n-tar; mówiąca dużo, szybko, bez zastanowienia, trajkocąca, por. *ozornica* os-maz; pyskata, por. *pyskula* piń, Śł, Mp; złośliwa, kłótniwa, por. *hyrpa* ryb, tar-gór.

Plotkarz to w najogólniejszym sensie męczyzna, który robi, rozpowszechnia plotki, por. *baśniarz* 'męczyzna robiący plotki; plotkarz' sier. Gwarowe nazwy plotkarza są liczne, m.in. *baja* ilż, myślen, Bronowice-Kraków; *bajbuga* tarnob, Sand; *bajczar* wad, brzesz-mp; *bajczarz* kroś, kolb, niż, ilż, opocz, ryb, koż, n-tar, wad, myślen, lim, n-sąd, jas, rzesz, dęb, tarn, boch, krak, chrzan, olk, dąb-tar, miel, tarnob, sand, opat, bus, piń, jęd, zaw, częs, radomisz, włosz, kiel, koniec, rad, p-tryb, Kal, ilż, Mp; *bajodz* n-tar; *breder* pis; *chlastak* tar-gór; *cygan* boch, opocz; *faflot* szczyc, Mr i Wr; *fajczon* Mław; *flaczarz* tarn; *flacznik* rzesz; *flak* Brzozów, przem, rzesz; *glegot* złotow; *ględa* ostroł; *gówniarz* pis; *klatkarz* Koc; *leja* kroś, niż; *leju-ga* niż; *ochlast* prud; *omiylac* tatr; *papla* suw; *pierda* os-maz; *plociuch* os-maz; *plapona* wys-maz; *pleta* Maz pn; *plociuch* łuk; *pleciuch* łuk, Maz; *plotkaz* gwary Niemirowa nad Bugiem; *plotuch* koniń, Mp pn, Maz, Wp wsch; *plotuśnik* pogranicze Mp pn-zach i Maz pd-zach; *taraban* białos; *taron* bl; *wolna europa* łomż.

W objaśnieniach wielu leksemów z wyrazem *plotkarz* współobecne są niektóre nazwy innych cech: gaduła, por. *lajcia* dąb-tar; *leja* gor, Mp pd-wsch; *pierdola* lubl, Śł pn, Wp, Pom pd; gaduła, żartowniś, por. *kleta* ośw, Śł, Mp; kłamca, por. *foc* białos; kłamca, krzykacz, por. *brechun* Bukowina (Rum), wys-maz, białos, Ukr; *brzechun* wys-maz, chłm; gaduła, kłamca, por. *breda* ostroł, mrąg, biel-podl, złotow, Wr, Koc, szt, kwidz, tcz, Maz pn, Pom pd; *bredak* nidz, Mr, Wr; gaduła, mówiący rzeczy niezbyt mądre, por. *klepacz* sierp, Maz pn, Pom pd; głupiec, por. *bździoch* myślen¹⁶.

4.6. Upodobanie w plotkowaniu

Rozpatrywany materiał odzwierciedla chęć, inklinację, zamięłowanie do plotkowania, skupianie się na nim, por. *być długiego ozora* 'nie umieć zachować tajemnicy, być skłonny do plotkowania' ostródz; *mieć plotek pełną dzichtę* 'o kimś lubiącym plotkować' ŚlCiesz (*dzichta* 'płachta do noszenia trawy, siana'); *dzierżyć / trzymać na plotki* 'lubić plotkować' biel, *plotkawy* 'skory do plotek' ciesz. Skłonność do plotkowania, czerpanie z tego przyjemnych doznań oddają konkretne nazwy osób plotkujących. Jeden zbiór tworzą ogólne określenia: ludzi lubiących plotki, bajdy, por. *chlasta* bus; *bajdziasty* kras; lubiących robić plotki,

16 Por. też dalej *Ocena plotkowania i plotkujących*.

plotkować, por. *bajczarowaty* lim; *bajeczaty* myślen, krak; *bajczywy* Bronowice-Kraków; *bajtliwy* Lim; *bajtobliwy* lim; *dudniałka* lim; *falszywiec* prud; osoby lubiące chodzić na plotki, przebywać poza domem, wałęsać się po wsi, por. *plachander* st-gdań, Maz pn, Pom pd. Krąg drugi wyznaczają nazwy kobiet plotkujących: lubiących plotkować, por. *babiorka* bl; lubiących plotki, przesiadujących u sąsiadów na plotkach i pogaduszkach, por. *ględa*, *ględula* os-maz; *plociuch* wys-maz; *chalajzdra* Supraśl; *plapera*, *plachandra* Suw; *lachieta* suw¹⁷.

4.7. Ocena plotkowania i plotkujących

W analizowanym materiale gwarowym zawarta jest ocena plotkarstwa – ściślej: wyrażanej niechęci w odniesieniu do próżnego gadania, plotkowania, por. *bajtel* tatr.

W sądach wartościujących ważna jest ocena ludzi zajmujących się plotkowaniem, ze względu na przedmiot ich działań mownych – plotki oraz same czynności plotkarskie – plotkowanie¹⁸. Gwarowe nazwy osób plotkujących poświadczają stosunek do nich w następujących aspektach: wyrażanej niechęci wobec gaduły, plotkarki, por. *gdakula* n-tar; wyrażanej niechęci wobec człowieka, który nie umie dochować tajemnicy, mówiącego dużo i niepotrzebnie, plotkującego, por. *leja* gor; wyrażanej niechęci w odniesieniu do kobiety mówiącej rzeczy nieprawdziwe, zmyślane, plotkarki, por. *bajdoška* n-tar, *bajdula* tatr; negatywnego nastawienia do kobiety rozpowszechniającej plotki, przeinaczającej zasłyszane wiadomości, plotkarki, por. *bojcorka* gor; negatywnego nastawienia emocjonalnego w stosunku do mężczyzny rozpowiadającego plotki, plotkarza, por. *bojcorz* gor, tatr, n-tar; *farbanka* tatr; *plotkorz* tatr; *lańdrok* n-tar; bardzo negatywnego nastawienia emocjonalnego w stosunku do człowieka wywołującego zamieszanie rozprowadaniem plotek, plotkarza, por. *kołomynt* n-tar, tatr; bardzo negatywnego nastawienia emocjonalnego w stosunku do kobiety rozpowiadającej plotki, czasem historie zmyślane, prowadzące do nieporozumień i waśni, plotkarki, por. *bajcorka* tatr, n-tar; wyrażanego potępienia wobec kobiety rozpowiadającej rzeczy mogące komuś zaszkodzić, przeinaczającej zasłyszane wiadomości, plotkarki, por. *bojcorka* tatr, n-tar; *lańdra*

17 Por. określenia w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego: tych, którzy lubią plotkować, plotkarzy: *baj*, *brechun*, *bujaka*, *plotuch*, *szeptuch*; tych, które lubią plotkować, kobiet roznoszących, rozpowszechniających plotki: *plocicha*, *plotucha*, *szeptucha*; tych, którzy/które lubią plotkować, plotkarzy/plotkar: *barłoga*, *breda*, *plapera*, *plota*, *plotuch*, *plotus*; tych, którzy stale plotkują, plotkarzy: *myjak*; tych, którzy/które stale plotkują, plotkarzy/plotkar: *bajbuga* [Marciniak-Firadza, 2013b].

18 Mianowicie „nazwy związane przede wszystkim z cechami osobowymi, nacechowane emocjonalnie, mające często charakter przezwisk. Znaczna liczba nazw sporadycznych jest tu często wynikiem emocjonalnego stosunku mówiącego do desygnatu. Mówiący wyraża dezaprobatę dla czynów jego zdaniem nagannych (por. np. nazwy *brudasa*, *pijaka*, *leniucha*, *plotkarza*, *klamczucha*)” [Kowalska, 2001, s. 100].

n-tar; *plotkorka* tatr; żartobliwego traktowania kobiety plotkującej z inną kobietą, por. *kumoska* n-tar, tatr; ironicznego podejścia do kobiety mówiącej za dużo, nie na temat, plotkującej, por. *chapačka* n-tar.

4.8. Plotki, plotkowanie, osoby plotkujące – tworzenie nazw

Bez zajmowania się tu szczegółowo kwestiami tworzenia w polskich gwarach nazw plotki, plotkowania i osób plotkujących¹⁹ aspekt ich słowotwórstwa zostanie zilustrowany na wybranym materiale.

W dialekcie mazowieckim występują m.in.: charakteryzujące się ekspresywnością atrybutywne nazwy z sufiksem *-icha*, tworzone od różnych podstaw: *plocicha*, *pyskalicha*, *plotkarzycha* Maz, Podl; *plotkarzycha* Mr i Wr; *ozornicha* ‘plotkarka’ węg; *ozornicha* ‘kobieta, która miele ozorem, plotkarka’ Sied; formacje odimienne z sufiksem *-nik*: *plotuśnik* (: *plotus*) Maz, Podl, *plotnik* (: *ploty*) Wr, Mr; nazwy pejoratywne z sufiksem *-us*: *plotus* (: *ploty*) ‘plotkarz’ Sied; formacje z sufiksem *-un*: *plotun* (: *ploty* ‘o kobiecie roznoszącej ploty’), formacje z sufiksem *-uch*: *pleciuch* (: *pleść* ‘gadać głupstwa’) ‘plotkarz’ Sied, *plociuch* (: *ploty*) ‘jw.’ Sied, *plotuch* ‘jw.’ Sied; formacje sporadyczne, tworzone za pomocą sufiksu *-ec*: *jęczycieliwec* (od *jęczyciwy*) ‘plotkarz’ Maz, Podl; formacje z sufiksem *-ło*: *trepło* ‘plotkarz’; formacje dewerbalne: *plajdula* ‘ta, co plajda = włóczy się i plotkuje’ Maz; *plotkula* ‘ta, co plotkuje’; formacje desubstantywne: *klachula* ‘plotkarka’, od *klach* ‘plotkarz’; nazwy ekspresywne powstałe z zastosowaniem środków semantycznych: *wolna europa* ‘plotkarz’ [Kowalska, 2001, s. 242, 250, 258, 260, 276–277, 294, 296, 306, 326, 339–341, 379, 390, 392]. Z gwary kociewskiej odnotować można m.in.: formant *-ara*: *plotkara* ‘kobieta, która lubi plotkować’ (: *plotka*; może też w wyniku derywacji wstecznej od *plotkarka*; możliwe jest również motywowanie czasownikiem: *plotkować*); formacje w następstwie derywacji wstecznej: *ploty*ⁱ ← *plotki* [Pająkowska, 1990, s. 17, 73]. W gwarach pogranicza mazowiecko-małopolskiego odnaleźć można liczne formacje nazywające osoby, które charakteryzuje plotkarstwo, gadulstwo, por. *plotnik*, *plotuśnik*, *szeptucha* ‘ta, która lubi szeptać; plotucha’, utworzone od różnych podstaw, por. *bajburzyć* → *bajbuga*, *bajdać* → *bajdo*, *plaperować* → *plapera*, *szeptać* → *szeptuch*. Są to m.in. derywaty motywowane jednocześnie podstawami werbalnymi i substantywnymi: *plotkarz*: *plotkować* obok *plotkarz*: *plotka*; derywaty wielomotywacyjne, por. *plotuch*: *plotkować* obok *plotuch*: *plotować* obok *plotuch*: *plota* (z formantem *-uch*); derywaty powstałe w następstwie przesunięcia nazw z kategorii wykonawców czynności do nazw znamionujących: *blegot* ‘plotkarz’, *świergot* ‘plotkarz’; odrzeczownikowe derywaty: *plotuśnica*: *plota*; *plotus*: *plota*; odczasownikowa formacja paradygmatica: *plota*; odczasownikowe

19 Z kręgu „nazw plotkarskich” trzeba wskazać na innowacje słowotwórcze, nacechowane emocjonalnie, powstałe w wyniku kompozycji, por. *patrz(y)kąt* ‘plotkarz’ – derywat: człon czasownikowy + i + rzeczownik [Burska-Ratajczyk, 2002, s. 70–71].

formacje z różnymi formantami: -ucha: *plotucha*: *plotkować*; -arka: *plotkarka*: *plotkować*; -uśnica: *plotuśnica*; -icha: *plocicha*; -nik: *plotnik*, -uśnik: *plotuśnik*; -us: *plotkus* obok *plotus*; -ek: *plotek*; -arz: *plotkarz* (nazwy skłonnościowe, stojące na pograniczu nazw agentywnych i atrybutywnych) [Marciniak-Firadza, 2013a, s. 43, 46, 90, 102, 146–147, 149, 174, 224, 228, 259; 2019, s. 74–76, 78–79]. Na obszarze szerszym, włączając zilustrowane pogranicze mazowiecko-małopolskie, tj. w gwarach północnopolskich i małopolsko-mazowiecko-wielkopolskiego pogranicza, wyróżnia się m.in. następujące rzeczownikowe derywaty sufiksalne: desubstantywnie *nomina feminina* z sufiksami: -nica, por. *bajczuśnica* ‘bajczara, plotkara’: *bajczuch* raw; *plotuśnica* ‘plotkara’: *plotuch* opocz; -ka, por. *plochturka* ‘plotkarka’: **plochturz* < **plotkurz* sier; *plotkarka*, *plochtorka* ‘ts.’: *plotkarz*, *plotkarka* sier, rad; desubstantywnie *nomina attributiva* na: -ara, por. *jęczyczara* ‘plotkarka’: *język* opocz; -osia, por. *bajkosia* ‘plotkarka’: *bajka* ‘plotka, kłamstwo, wymysł’ opocz; -arz, por. *bajczarz* ‘plotkarz’: *bajka* ‘nieprawda’ opocz; *małpiarz* ‘przezvisko człowieka, który plotkuje’: *małpa* opocz; *plotkarz* ‘ten, kto rozgłasza plotki – kłamliwe pogłoski’ radosz, opocz; desubstantywnie *nomina augmentativa-expressiva*: -ocha, por. *kumocha* ‘peior., kumoszka, plotkarka’: *kuma* opocz; desubstantywnie *nomina essendi*: -stwo, por. *plotkarstwo* ‘właściwość zbędnego gadulstwa, plotkowania’: *plotkarz* opocz; dewerbatywnie *nomina attributiva* z sufiksami: -acz, por. *ślepiacz* ‘człowiek, a szczególnie kobieta, która przychodzi na plotki, ale później rozpowiada o swoich spostrzeżeniach’: *ślepiac* ‘długo, wnikliwie patrzeć’ opocz; -uch, por. *plotuch* ‘człowiek, który plotkuje’ łow, sier, opocz; *szeptuch* ‘plotkarz, wtajemniczony’: *szeptac* opocz; dewerbatywnie *nomina attributiva-expressiva*: -ucha, por. *szeptucha* ‘plotkarka’: *szeptac* opocz; deadiektywne *nomina attributiva*: -alicha, por. *pyskalicha* ‘kobieta pyskata, plotkara’ opocz; deadiektywne *nomina attributiva-peiorativa*: -ula, por. *pyskula* ‘kobieta pyskata, plotkara’ opocz; deadiektywne *nomina essendi*: -ość, por. *obludność* ‘obluda, kłamstwo, plotkarstwo’: *obludny* opocz [Gala, Gala-Milczarek, 2014, s. 36, 49, 55, 60, 64–66, 90, 222, 271, 279–280, 288, 295]. W gwarze wsi Podróżna w powiecie złotowskim odnotować można m.in.: nazwy plotkujących: *klapciuch* ‘ten, co klapie, tj. plotkuje’; *klapciucha* ‘ta, co klapie, plotkuje’, z różnymi przyrostkami: -ara: *klapciara* ‘plotkarka’ od *klapciucha*; -ot: *klapot* ‘ten, co klapie (klapoce), tj. plotkuje, byle co gada’; -ica: *klapica* (klapać) ‘plotkarka’; -nica: *klynica* ‘plotkara’ od *kłyty* ‘plotki’; są to m.in.: odczasownikowe (ewentualnie też odrzeczownikowe) nazwy: *klekot* ‘plotkarz, gaduła’; *paplocicha* (*paplotac* albo *paplot*); formacje odrzeczownikowe z innym znaczeniem w l. mn. w stosunku do l. poj.: *pyrdy* ‘plotki, zmyślenia’ od *pyrda* ‘ten (ta), co pierdoli’ lub *odpierdolić* z ucięciem -olić; nazwy odczasownikowe rezultatywne: *plotka* ‘wynik plotkowania’ od *pleść* z przyrostkiem -ka; derywaty mutacyjne: *klapa* ‘ten (ta), co klapie, plotkarz, plotkarka’, od *klapać* ‘gadać, plotkować’; odczasownikowe derywaty transpozycyjne: *hojty* ‘odwiedzanie, plotkowanie’ od *hojtać* ‘kołysać’ (ze znaczną zmianą

znaczenia); odczasownikowe nazwy wytworu czynności: *klapy* ‘to, że ktoś kłapie, czyli plotkuje’ (nazwa czynności), ‘wytwór kłapania, plotki’; *pierdoły* ‘wytwór pierdolenia, plotki’; złożenia: *dorftrompeta* ‘plotkarka’ od *die Dorftrompete* ‘trąba wiośkowa’ [Brzeziński, 2010, s. 73, 75, 79–81, 139, 150, 164–165, 171, 175–176, 185].

4.9. Plotka, plotkarstwo, plotkujący – uwagi uogólniające

Dopełniając charakterystyki aktu plotkowania, należy zaakcentować „działania agensa na niekorzyść osób trzecich”, oznaczane przez czasownik *plotkować* (o kim wobec kogo), mówienie o osobie trzeciej (osobach trzecich) nieobecnej w czasie interakcji (ponieważ „obecności tej osoby nie dopuszczają [...] predykaty, które oznaczają przekazywanie informacji o charakterze [...] nie sprawdzonym pod względem wiarygodności”), „w celu poinformowania adresata o sądzie agensa na temat osobowego obiektu (w tym zasugerowania adresatowi tego sądu) i/lub spowodowania u adresata określonych działań”, por. *plotkować* {z kim / o kim}²⁰ [zob. Marcjanik, 1987, s. 78, 80, 104, 128]²¹. Nieodzwonne jest wskazanie na kojarzenie gadatliwości²² z plotkarstwem, np. w odnoszonych „do zbytniej i przez to ocenianej negatywnie gadatliwości” porównaniach: {ktosi} *sceká / ujádá / skowycy jak pies; {ktosi} gdáce jak kura; {ktosi} miele jynzorym jak krowa ogónym* „w zależności od kontekstu są aktualizowane następujące znaczenia: od ‘krzyczeć’, przez ‘dużo mówić’, po ‘plotkować’” [Rak, 2016, s. 99]²³. Konieczne jest jeszcze podkreślenie wiązania obgadywania z plotkowaniem: „Przez plotkę powszechnie rozumie się obgadywanie osób nieobecnych, niepotrzebne rozgłaszanie nowin z życia prywatnego innych ludzi, często złośliwe pomówienie, które może w konsekwencji doprowadzić do zniesławienia” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 18]²⁴. Z zebranego materiału por.

20 Por. „Powiedziała mi Ania, że podobno Hania...” w związku z potrzebą wykazania różnicy między subiektywną opinią, przypuszczeniem a plotką [Krzyżyk, 2008, s. 113]. Analizowana lek-syka poświadcza wprost fałszywość, dwulicowość w takich zachowaniach, por. *obłudnica* ‘plotkar-ka’ wąg.

21 Aspekt szerokiego rozprzestrzeniania się plotki oraz jej ewidentnej szkodliwości jest we fra-ze-matyce gwarowej wyrazisty, por. np. *plotka ma długie nogi i ostro zakończone rogi* Chłm [zob. Wy-soczański, 2023, s. 339].

22 Por. w tym kontekście analizę semantyczną czasowników ze znaczeniem ‘mówić dużo, często bez związku’ – (pyt. 10) Jsm. (jak się mówi – WW) o tym, że człowiek dużo mówi, często bez na-leżytego związku? [Sędziak, 1992, s. 112–139].

23 Por. w tym względzie układ nr 9 *milczący : gadatliwy* [: *gderliwy – zrzędlivy – zadudrany*] [: *plotkarski – obgaduje*] w obrębie pola V. *Cechy zachowań i działań* w określeniu modeli percepcji i wizualizacji etnosów jako podstaw tworzenia wizerunków etnicznych i regionalnych [Greń, 2004, s. 32].

24 W związku z aspektem etyczno-moralnym w odniesieniu do kłamliwości w rozpowszechnianych wiadomościach, mówienia nieprawdy w plotkowaniu oraz następstw takich wypowiedzi sprzecznych z prawdą dla innych osób (wyrządzania im krzywdy), wskazać trzeba na nakazowe usankcjonowanie

obgadywać ‘robić plotki’ koniń, *obgadywać* ‘oplotkowywać’ biał-podl. Tak więc „[m]otywy plotki i pogłoski są tak samo różnorodne jak konsekwencje wynikające z potajemnego obgadywania innych. Jedno jest wszakże dla wielkich plotek wspólne: projekcja na inne osoby własnych skrywanych przed sobą braków i słabości” [Thiele-Dohrmann, 1980, s. 98]. Słuszne jest zatem uznanie gadatliwości i plotkarstwa za antywartości [zob. Rak, 2016, s. 104]²⁵. Istotnie, jak dowodzą stwierdzane w analizie somatyzmów frazeologicznych z reguły negatywne opinie na temat innych ludzi – innymi słowy plotki, obmowa, drwiny [zob. Krawczyk-Tyrpa, 1987, s. 150], a także, jak pokazują utrwalenia sensów w jednostkach rozpatrywanego materiału, ważna jest jeszcze kwestia powiązań wzajemnych plotki i obmowy, plotkarstwa i obmawiania oraz oczerniania²⁶. W tym spektrum mieszczą się: określenia obmowy, plotek, por. *obmówisko* ŚlCiesz, opol; nazwy ze znaczeniem obmawiania kogoś, plotkowania na czyjś temat, por. *ogwarzować* {kogoś} ciesz; obmawiania, obmówienia, por. *oczerniać* puław; *oczernić* koniń, suw; nazwy obmówienia kogoś, por. *oczernić* bus; obmówienia, narobienia plotek, por. *obmówić* koniń; obmówienia kogoś, naplotkowania, por. *obmówić* niem; oplotkowania, obmówienia, por. *obnieść* boch; epitety: osób obmawiających, plotkujących, por. *obmownik* kras; plotkarek, obmawiających, por. *obmowaczka*, *obmówaczka* koziel; plotkarzy, *oczernik* krak; plotkarzy, obmawiających, por. *obmowach*, *obmowacz* koziel; *obmownik* prud; *obmówca* prud, Wr, Mr; plotkarzy, oczerniających innych, por. *obczernik* prud; *ochlast* tar-gór²⁷. W związku z czyjąś gadatliwością, plotkowaniem i zarazem mówieniem nieprawdy, zmyślaniem, kłamaniem, por. *obreda* ‘kłamczuch, plotkarz, człowiek gadatliwy’ Wr, Mr, a w odniesieniu do rozpatrywanego tu nadrzędnego zagadnienia wiadomości niepewnych, fałszywych, pogłosek i plotek, por. *ogłoska* ‘wieść, pogłoska, plotka’ Koc; rozpowszechniania o kimś kłamliwych lub niesprawdzonych wiadomości, obmawiania, plotkowania, por. *roznaszać plotki* ciesz; *roznieść plotki* strzel-opol.

niedopuszczalności kłamstwa w działaniach mownych w ujęciu 8. przykazania Bożego: „Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu”.

25 Por. wydzielenie profilu plotki – jako nieczystości, jako towaru do rozpowszechnienia, jako ziarna, jako substancji mającej woń, jako kłamstwa – na podstawie analizy określeń rzeczownikowych zebranych na terenie gminy Zakliczyn nad Dunajcem [Piechnik-Dębiec, 2010, s. 91, 93–96].

26 Na takie korelacje wskazywały też uwagi poczynione w związku z omówieniem wiadomości niesprawdzonych i pogłosek.

27 Plotki, plotkowanie stanowią zatem odstępstwo od generalnej prawidłowości, że „charakterystyczną, rudymენტarną zasadą norm obyczajowych regulujących sferę kontaktów międzyludzkich” jest w kulturze ludowej wsi polskiej i wiejskim modelu grzeczności „empatia, pragnienie (w sensie deklaracji) dobra dla drugiego człowieka”, że „to do polskiej wsi w pełni przystaje określenie *kultura dobrego słowa*” [Sikora, 2020, s. 11].

5. ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowane rozważania umożliwiły odtworzenie pojęciowo-językowego wymiaru działalności mownej w odniesieniu do wieści niesprawdzonej, pogłoski, plotki oraz plotkarstwa. W analizie leksyki i frazematyki polskich gwar wyróżniono i przedstawiono w trzech głównych blokach: kwestie rozgłaszania wiadomości niepewnych, zjawisko rozpowszechniania pogłosek, zjawisko zachodzenia plotkarstwa oraz zakres odniesień plotkarskich. Ta ostatnia płaszczyzna objęła aspekto-wość plotki, zajmowanie się plotkami (plotkowanie, tworzenie i roznoszenie plotek), obieg oraz obiekty plotek, uwarunkowanie plotkowania (okoliczności sprzyjające plotkowaniu, spotkania plotkarskie, miejsca plotkowania), ukazanie plotkujących, ocenianie plotkowania i plotkujących, a także zasygnalizowanie tworzenia nazw z omawianej sfery. Badanie przedstawia generalia i subtelności w charakterystyce omawianych zjawisk oraz korelacyjność aktów mówieniowych. Oddaje też swoistość takiej działalności mownej i zachowań językowych w obrębie gwar, odzwierciedla ukształtowanie tego wycinka komunikowania się w obszarze językowych i społecznych kontaktów oraz zachowań międzyludzkich w społeczności wiejskiej.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

jw. – jak wyżej
l. mn. – liczba mnoga
l. poj. – liczba pojedyncza
ok – okolice
peior. – *peiorativum*
por. – porównaj
ts. – to samo

Skróty lokalizacji

bial-podl – p. (powiat) bialski; białos – p. białostocki; biel – p. bielski; biel-podl – p. bielski; bił – p. biłgorajski; bl – brak lokalizacji; boch – p. bocheński; brod – p. brodnicki; Bruś – Białoruś; brzes-mp – p. brzeski (Brzesko); brzez – p. brzeziński; brzoz – p. brzozowski; bus – p. buski; bytom – p. bytomski; chłm – p. chełmski; Chłm – Chełmskie; chrzan – p. chrzanowski; ciesz – p. cieszyński; Ciesz – Cieszyńskie; Cz – Czechy; częs – p. częstochowski; Cześl – Czechosłowacja; dąb-tar – p. dąbrowski; dęb – p. dębicki; gar – p. garwoliński; giż

– p. giżycki; gliw – p. gliwicki; Gliw – Gliwickie; głąb – p. głąbczycki; gor – p. gorlicki; GŚl – Górny Śląsk; iłż – p. iłżecki; jaros – p. jarosławski; jas – p. jasielski; jęd – p. jędrzejowski; Kal – Kaliskie; kiel – p. kielecki; klucz – p. kluźborski; Koc – Kociewie; kolb – p. kolbuszowski; koln – p. kolneński; koniec – p. konecki; koniń – p. koniński; kościań – p. kościański; koziel – p. kozielski; koź – p. koźuchowski; krak – p. krakowski; krap – p. krapkowicki; kras – p. krasnostawski; kraś – p. kraśnicki; kroś – p. krośnieński; kwidz – p. kwidzyński; lesz – p. leszczyński; lim – p. limanowski; Lim – Limanowskie; lip – p. lipnowski; Lit – Litwa; lub – p. lubelski; Lub – Lubelskie; lubar – p. lubartowski; lubl – p. lubliniecki; łącz – p. łączycycki; łomż – p. łomżyński; łow – p. łowicki; łuk – p. łukowski; Maz – Mazowsze; Miech – Miechowskie; miel – p. mielecki; międzycz – p. międzyczecycki; mik – p. mikołowski; mław – p. mławski; Mław – Mławskie; Mp – Małopolska; Mr – Mazury; Mr i Wr – Prusy Wschodnie; mrag – p. mragowski; myślen – p. myślenicki; nam – p. namysłowski; nidz – p. nidzicki; niem – p. niemodliński; niż – p. niżański; n-sąd – p. nowosądecki; n-tar – p. nowotarski; N-tar – Nowotarskie; nys – p. nyski; ogpoddh – ogólnopodhalańskie; oles – p. oleski; olk – p. olkuski; olsz – p. olsztyński, Olsz – Olsztyńskie; opat – p. opatowski; opocz – p. opoczyński; opol – p. opolski; Or – Orawa; os-maz – p. ostrowski; os-wp – p. ostrowski; ostroł – p. ostrołęcki; ostródz – p. ostródzki; Ostródz – Ostródzkie; ośw – p. oświęcimski; pd – południowy; pd-wsch – południowo-wschodni; pd-zach – południowo-zachodni; piń – p. pińczowski; pis – p. piski; pn – północny; pn-wsch – północno-wschodni; pn-zach – północno-zachodni; Podl – Podlasie; Pom – Pomorze; prud – p. prudnicki; przem – p. przemyski; przew – p. przeworski; pszcz – p. pszczyński; p-tryb – p. piotrkowski; puław – p. puławski; rac – p. raciborski; rad – p. radomski; radomsz – p. radomszczański; raw-maz – p. rawski; RCzes – Republika Czeska; Rum – Rumunia; ryb – p. rybnicki; Ryb – Rybnickie; rzesz – p. rzeszowski; sand – p. sandomierski; Sand – Sandomierskie; Sied – Siedleckie; siem – p. siemiatycycki; sier – p. sieradzki; sierp – p. sierpecki; st-gdań – p. starogardzki; strzel-opol – p. strzelecki; suw – p. suwalski; Suw – Suwalskie; syc – p. sycowski; szam – p. szamotulski; szczyc – p. szczycieński; szt – p. sztumski; szub – p. szubiński; Śl – Śląsk; ŚlCiesz – Śląsk Cieszyński; tar-gór – p. tarnogórski; tarn – p. tarnowski; tarnob – p. tarnobrzeski; tatr – p. tatrzański; tcz – p. tczewski; tom-lub – p. tomaszowski; tom-maz – p. tomaszowski; tys – p. tyski; Ukr – Ukraina; wad – p. wadowicki; wąg – p. wągrowiecki; węgr – p. węgrowski; wiel – p. wieluński; włoc – p. włocławski; włosz – p. włoszczowski; wodz – p. wodzisławski; wolsz – p. wolsztyński; Wp – Wielkopolska; Wr – Warmia; wsch – wschodni; wys-maz – p. wysokomazowiecki; zaw – p. zawierciański; złotow – p. złotowski; żyw – p. żywiecki

Źródła

- Dm – GÓRNOWICZ Hubert, 1973–1974, *Dialekt malborski*, t. 2: *Słownik*, z. 1–2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Gdańsk.
- GB – KARAŚ Halina, 2020, *Gwara Bugaja na Pogórzu (gm. Biecz, pow. Gorlice)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- ILGIKP – KAŚ Józef, 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1–2 (2015), Bukowiańskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”, Bukowina Tatrzańska – Nowy Sącz; t. 3 (2016), Bukowiańskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”, Bukowina Tatrzańska; t. 4 (2017), Wydawnictwo Astraia, Kraków; t. 5–12 (2017–2019), Małopolskie Centrum Kultury „Sokół”, Nowy Sącz.
- KSGP – Kartoteka *Słownika gwar polskich*, b.r., Repozytorium Cyfrowe Polskich Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156> (dostęp: 12.09.2024).
- MSGP – WRONICZ Jadwiga, red., 2010, *Mały słownik gwar polskich*, Wydawnictwo Lexis, Kraków.
- SFGŚ – PRZYMUSZAŁA Lidia, 2013, *Słownik frazeologizmów i typowych połączeń wyrazowych w gwarach śląskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- SGL – PELCOWA Halina, GUMOWSKA-GROCHOT Ilona, SKÓRSKA Blanka, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 8: *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, 1977–2019, red. M. Karaś (Źródła, t. 1), J. Reichan (t. 1–9, z. 2), S. Urbańczyk (t. 2–5), J. Okoniowa (t. 6–9, z. 2), B. Grabka (t. 7–10), R. Kucharzyk (t. 9, z. 2 – t. 10). Źródła, t. 1–3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków; t. 4–10, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- SGPSM – MARYNIAKOWA Irena, REMBISZEWSKA Dorota K., SIATKOWSKI Janusz, 2014, *Różnorodności słownictwa gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i Północno-Wschodniego Mazowsza*, Instytut Sławistyki PAN, Warszawa.
- SGŚ – WYDERKA Bogusław, red., 2000–2020, *Słownik gwar śląskich*, t. 1–17, Instytut Śląski, Opole.
- SK – SYCHTA Bernard, 1980–1985, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1–3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

BIBLIOGRAFIA

- ANTAS Jolanta, 2008, *O kłamstwie i kłamaniu*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- BLACHOWICZ Ewa, 2010, *Plotka w świetle teorii aktów mowy i zasad etyki komunikacji międzyludzkiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- BRZEZIŃSKI Władysław, 2010, *Gwara wsi Podróżna w Złotowskim*, b.w., Wrocław.
- BURSKA-RATAJCZYK Beata, 2002, *Zmiany słowotwórcze i leksykalne w gwarze jako językowy znak socjokulturowych procesów*, w: S. Gala, red., *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 65–73.
- GALA Sławomir, GALA-MILCZAREK Beata, 2014, *Rzeczownikowe derywaty sufiksalne w gwarach północnopolskich i małopolsko-mazowiecko-wielkopolskiego pogranicza*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- GRABIAS Stanisław, 1997, *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- GREŃ Zbigniew, 1994, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- GREŃ Zbigniew, 2004, *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, 2006, *Wpływ przemian społecznych i kulturowych na mowę mieszkańców wsi (na przykładzie wsi Rzepiska)*, w: J. Sierociuk, red., *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 167–174.
- KLESZCZOWA Krystyna, 1989, *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- KOWALSKA Anna, 2001, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa.
- KOZARZEWSKA Emilia, 1990, *Czasowniki mówienia we współczesnym języku polskim. Studium semantyczno-składniowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KRAWCZYK-TYRPA Anna, 1987, *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- KRZYŻYK Danuta, 2008, *Synonimia pojęć prawdziwościowych – teoria i nauczanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- KUCHARZYK Renata, 2010, *Słownictwo odantroponimiczne w gwarach polskich*, Wydawnictwo Lexis, Kraków.

- KUCHARZYK Renata, 2014, *Obraz kontaktów językowych w gwarze podhalańskiej (na podstawie czasowników mówienia)*, w: E. Rudnicka-Fira, M. Błasiak-Tytuła, red., *Język w środowisku wiejskim. Gwara – społeczeństwo – kultura*, t. II, Collegium Columbinum, Kraków, s. 283–295.
- KUREK Halina, 2006, *Zróżnicowanie polszczyzny wiejskiej a czynniki pozajęzykowe*, w: J. Sierociuk, red., *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 53–57.
- MARCINIAK-FIRADZA Renata, 2013a, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego*, cz. 1: *Studium słowotwórczo-leksykalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MARCINIAK-FIRADZA Renata, 2013b, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego*, cz. 2: *Słownik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MARCINIAK-FIRADZA Renata, 2019, *Płociuch, plota, plotek, czyli o słowotwórczym zróżnicowaniu nazw osoby rozsiewającej plotki w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego*, w: E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda, red., *Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne. Materiały ósmej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci profesora Bogusława Krei*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 72–82.
- MARCJANIK Małgorzata, 1987, *Polskie czasowniki adresatywne (pragmatyka, semantyka, składnia)*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce.
- PAJĄKOWSKA Maria, 1990, *Słowotwórstwo rzeczowników w gwarze kociewskiej*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- PELCOWA Halina, 2006, *Pokoleniowość i sytuacyjność – dwa istotne czynniki różnicowania się języka mieszkańców współczesnej wsi*, w: J. Sierociuk, red., *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 139–153.
- PIECHNIK-DĘBIEC Anna, 2010, *Plotka w języku i kulturze wsi (na małopolskim materiale gwarowym)*, w: M. Baran-Laszkiewicz, S. Niebrzegowska-Bartmińska, S. Wasiuta, red., *Plotka i kłamstwo w języku i w kulturze*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin, s. 91–97.
- RAK Maciej, 2016, *Wartościowanie w animalistycznej frazematyce gwar polskiego Podtatrza*, w: M. Rak, K. Sikora, red., *Słowiańska frazeologia gwarowa*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 89–108.
- SEARLE John R., 1987, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa.
- SĘDZIAK Henryka, 1992, *Semantyka i składnia czasowników mówienia w gwarze łomżyńskiej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie Oddział Zamiejscowy w Łomży. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża.

- SĘDZIAK Henryka, 1993, *Czasowniki mówienia w gwarze łomżyńskiej*, w: B. Bartnicka, B. Falińska, A. Kowalska, H. Sędziak, red., *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Kultura języka a regionalizmy*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża – Warszawa, s. 81–97.
- SIEROCIUK Jerzy, 2006, *Specyfika wariantowości słowotwórczej w gwarach*, w: J. Sierociuk, red., *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne różnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 209–214.
- SIEROCIUK Jerzy, 2007, *Swoistość słowotwórstwa gwarowego*, „LingVaria”, R. II, nr 1(3), s. 115–125, <https://lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/953ee73b-4dd7-4f25-bbd4-0600c20fae32> (dostęp: 4.09.2024).
- SIKORA Kazimierz, 2020, *Życzenie w gwarze i kulturze wsi*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków.
- STĘPIEŃ Marzena, 2010, *Mówienie i prawda. O czasownikowych wykładnikach wiedzy niezwyryfikowanej przez mówiącego*, Wydział Polonistyki UW, BEL Studio, Warszawa.
- THIELE-DOHRMANN Klaus, 1980, *Psychologia plotki*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- WYDERKA Bogusław, 2006, *O synonimii w gwarach i problemach jej opisu*, w: *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne różnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 127–134.
- WYSOCZAŃSKI Włodzimierz, 2023, *Kody językowo-kulturowe w polskiej frazematyce gwarowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- WYSOCZAŃSKI Włodzimierz, 2025, *Powiadamanie, zawiadamianie, oznajmianie... Przepływ wiadomości w utrwaleniu gwarowym*, w: A. Kwaśnicka-Janowicz, M. Mycawka, R. Przybylska, M. Rak, K. Stachowski, red., *Gwara i kultura w słowie zapisane. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Kąsiowi*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 639–655, <https://doi.org/10.12797/9788383681948.37>